

Az új vállalkozások információs és könyvtári igényei

A Miskolci Egyetem Központi Könyvtára tapasztalatai alapján*

Magyarországon az ipar felvirágoztatását a politika mindenekelőtt a közép- és kis magánvállalkozásoktól várja. E vállalkozások képviselői kezdenek igényeikkel megjelenni az eddig nagyvállalati igények kielégítéséhez szokott nagyobb szakkönyvtárakban. A miskolci egyetemi könyvtár gyakorlatából hozott példák egyrészt e közép- és kisvállalati igényeket jellemzik, másrészt e sajátos igényekkel kapcsolatos könyvtári-könyvtárügyi tennivalókra hívják fel a figyelmet.

A gazdaság radikális átalakítása alighogy megkezdődött, máris új erővonalak rajzolódnak föl a gazdasági és műszaki területeken működő nagyobb könyvtárak környezetében. Információra éhes új kisvállalkozások jelentek meg, amelyek eddig szokatlan sürgősséggel kérik a könyvtárakat sajátos gondjaik orvoslására. Kötelességszerűen is, de szakmai kíváncsiságból is törődnünk kell ezzel az örövendesen elénk táruló igénykörrel.

A *vállalati szféra* átalakulási folyamatának megfigyeléséből kell kiindulnunk. A sokféle jelenségből először is az tűnik szembe, hogy a nagyvállalatok összeomlanak, szétesnek, s romjaikból, telephelyeiken kisebb, mozgékonyabb egységek jönnek létre, rendszerint fiatal, ambiciózus vezetőkkel. Egy másik vonulat az előzmények nélküli, teljesen új vállalkozások születése és elszaporodása jelent. (Az előbbieket szakmailag jobbára megmaradnak a régi vállalat tevékenységi területein; az utóbbiaknál nincs ilyen megkötöttség, a legkülönfélébb területeken bukkanak fel.) A harmadik csoportba azok a vállalatok tartoznak, amelyek szinte változatlanul mennek a régi úton. A változás dinamizmusát nagyságrendileg a következő adatokkal jellemezhetjük. Jelenleg tízféle vállalkozási forma létezik; az országban 1989 nyara és 1990 nyara között mintegy tízezer új kisvállalkozás jött létre; egyedül Miskolcon csak az egyik vállalkozási típusból, a kft.-ből ez év alatt 650-et jegyeztek be a cégbíróságon.

Az *információigény*, illetve a könyvtárhasználat gazdasági kényszere a három területen más-más módon jelentkezik. A nagyvállalatok gyökerein sарjadt, vagy belőlük katapultált szervezetek szakemberei céltudatosan jönnek pl. a Miskolci Egyetemi Könyvtárba (MEK), mert ők már korábban is rendszeres könyvtárhasználók voltak vállalatuknál. A szétoszlott, megszűnt vagy megszűnőben lévő vállalat könyvtára is az enyészetnek esik áldozatul, volt használóik pedig új információs kútfők után néznek. Ők

ugyanis már tapasztalatból tudják, hogy a könyvtár számukra nemcsak hasznos, hanem nélkülözhetetlen intézmény is. Ezek a mérnökök és gazdasági szakemberek mégis szoronganak kissé, mert a vállalati könyvtárban a könyvtári és információs szakemberek lesték kívánságaikat, s most egyszerre elestek mindettől. Az újrakezdés gondjain azonban könnyen segíthetünk.

A teljesen új alapokon szerveződő vállalkozások, amelyek nemegyszer egyetlen személyt jelentenek, véletlenszerűen vagy baráti tanácsra jutnak el a könyvtárhoz. Az előbb említett csoporttal ellentétben ezek a könyvtárba igyekvő mérnökök és közgazdászok bátortalanok, sokszor félszegek, mert tájékozatlanok a lehetőségeket és a módszereket illetően. Figyelmesen kell foglalkozni velük, hogy elégedettek legyenek a szolgáltatásokkal, s visszatérő használatká váljanak.

A megszokott úton továbbhaladó vállalatokról csak annyit jegyzünk meg, hogy információs problémáikat rendszerint jó műszaki könyvtárakkal és képzett szakemberekkel meg tudják oldani saját erőből és az igénybe vett külső kútfőkből. Figyelmünket ezért most a kisvállalkozásokra fordítjuk.

Példák az új kisvállalkozások információs igényeire

- ▶ *CERES Komplex Kíszövetkezet.* Termékek: természetes növényi alapú kozmetikumok és likőrök. Információs problémák: üveg záró berendezések kisméretű palackok zárásához; kereskedelmi rendeltetésű számítógépes vonalkódrendszer alkalmazása a fenti termékeken.
- ▶ *Építő- és Fémipari Kft.* Termékek: különböző méretű és minőségű csavar-kötőelemek. Probléma: e termékek szovjet szabványai, mivel a szovjet piac a cél.
- ▶ Kézi szerszámokhoz (ásó, kapa) való acélok a fejlődő országokba tervezett komplex gyárak termékeihez.

* Elhangzott az MKE Műszaki Könyvtáros Szekció pécsi rendezvényén 1990. augusztus 29-én.

- ▶ A drótfonás gépei, kizárólag kisipari műhely számára.
- ▶ Szakirodalom egy létező hidraulikus polipmarkoló nyolc évvel ezelőtt megadott szabadalmának megtámadásához, illetve megsemmisítéséhez, bizonyítandó, hogy annak idején sem volt meg a találmány újdonsága.

A fentiekhez hasonló számos egyéb példa alapján a könyvtári tevékenységre fontos következtetések vonhatók le.

Az új kisvállalkozások információs igényeinek jellemzői

- ▶ Az igények olyan szakterületeken is jelentkeznek, amelyekben a MEK nincsen, vagy csak részben van felkészülve. Az építészet például nem tartozik a könyvtár gyűjtőkörébe. A MEK képes szolgáltatni a talajmechanika, a statika, a fémszerkezetek, az épületgépészet, az előre gyártott betonelemek, a szabványok területén, de nincsen forrásanyaga a legújabb építési technológiákra, a minőségellenőrzési módszerekre, a településpolitikára stb. Az építészet problémaköre azért szerepel példaként, mert a miskolci három tervezővállalat szétbomlásából immár 8–10 új kft. alakult. Az egyetemen nem művelt területekre aligha lehet kiterjeszteni a könyvtári szolgáltatást, még akkor sem, ha tényleges igények jelentkeznek.
- ▶ Az új vállalkozások igényei a termeléshez és a szolgáltatáshoz kapcsolódnak, s nem a fejlesztést célozzák, szemben a nagyvállalatok részéről jelentkező igényekkel. Az új kisvállalkozások könyvtári elvárásai valamilyen termelési feladat megoldásához keresnek eszközöket. Ilyenek a következők: jogi, pénzügyi szabályok és szabályozók; a gyártáshoz szükséges gépi eszközök megválasztása, gyártási szabványok; a vezetést, irányítást segítő számítástechnikai szakanyagok.
- ▶ Ezek a vállalkozások nemigen tartanak igényt a nem konkrét célra irányuló és a nem személyhez szóló dokumentációs tájékoztatásra.
- ▶ A termelésre összpontosító informálódás jobbra könyvekre és szabványokra irányul, ide értve a külföldi szabványokat is, mivel számos vállalkozás exportra törekszik.
- ▶ A kisvállalkozások minden esetben azonnal akarják a dokumentumokat; időbeli halasztásról hallani sem akarnak. A referral szolgáltatással sem elégszenek meg (nem fogadják el, hogy a könyvtár más forráshoz irányítja őket), a könyvtárközi kölcsönzéstől pedig eleve idegenkednek.
- ▶ Az eredeti irodalom szolgáltatása, sőt azonnali kézbe adása egyre nehezebb, mert az állománygyarapítási keretek folyamatosan szűkülnek szinté valamennyi intézményben.

Eredeti szakirodalom – könyvtárközi kölcsönzés – finanszírozás

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az eredeti szakirodalom kézbe adása nélkül az információs szolgáltatás vajmi keveset ér. Hogy ez mennyire így van, azt bizonyítja, hogy a magyar szakkönyvtárak között évente 200 ezer könyvtárközi kölcsönzési ügy bonyolódik le; a *The British Library Document Supply Centre*-hez érkező napi 13 ezer kérés nem akar apadni; a müncheni bajor nemzeti könyvtár 1000 kérést kap naponta stb.

A könyvtárközi kölcsönzés hazai adataiból a következő megállapításokat lehet levonni. A folyóiratok keresletének 90%-a külföldi folyóiratokra irányul. A külföldi cikkek 80–82%-a megtalálható magyarországi könyvtárakban; ez igen jó arány, hiszen a BLDSO is csak 91–92%-os eredményt ér el, holott 55 ezer címet számlál a folyóiratbázisa, szemben a magyar összkönyvtári 18 ezer címmel. A szintén említett bajor könyvtár pedig csak 55%-os sikert ér el a kérések teljesítésében. A hazai elfogadható állapot azt mutatja, hogy a beszerzett külföldi folyóiratok válogatása igen jó, és jól érvényesül a Bradford-formula is. (Persze a hazai szakirodalmi igények színeképét igazából még nem vizsgáltuk meg; lehet, hogy csak egy szegényebb igényszinttel van összehangban a hazai kínálat.) A könyveket illetően sokkal rosszabb a helyzet. A könyvtárközi kölcsönzésben a könyv részesedése 36%-ot tesz ki. Ezen belül a külföldi könyvek aránya 84%, amelyből csak 45% volt meg magyar könyvtárakban. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a folyóiratcikkek fénymásolatban könnyűszerrel meg lehet szerezni, az egy-két éves, friss könyveket azonban csak kivételesen adják kölcsön a könyvtárak, mert azokat helyben is keresik.

Az adatok alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a világon megjelenő kb. 145 ezer folyóiratból bekerül Magyarországra kb. 18 ezer periodikum, ami ugyan tűrhető ellátás, de mégis csak kb. 30%-a a fejlett államok ellátási színvonalának. A 400 ezer új könyvből viszont csak 25 ezer kötet a behozatal. A folyóiratok esetében a világtermés 12,4%-a, a könyvek esetében pedig csak 6,2%-a érkezik be hazánkba. Az ok egyszerű: a könyvtárak beszerzési kereteiket átcsoportosították, hogy legalább a folyóiratokat mentsék. Az elmúlt tíz évben a nyugati könyvek szakkönyvtári beszerzése a korábbi 25–30%-ára zsugorodott.

A teendő világos: a folyóirat-beszerzés mai színvonalát védeni, a könyvbekészítés mértékét pedig mindenképpen növelni kell.

A kisvállalkozásokat tekintve a pénzforrások bővítése újabb dimenziót nyer. Többféle jelenség tapasztalható. Egyfelől azt mondják a vállalatok: mi hajlandók vagyunk a könyvtár anyagi támogatására saját erőforrásainkból is, vagy/és odahatunk, hogy az önkormányzat a befizetett adókból növelje a könyvtárak beszerzési keretét. A könyvtár azonban

tartózkodik a pénzek fogadásától, mert attól fél, hogy viszonylag csekély támogatás fejében az adakozók túlzott, esetleg objektíve ki nem elégíthető igényekkel lépnek föl, mert teljesítésük esetenként meghaladja a könyvtár erejét. Számolni kell azzal is, hogy új szervezetek nem csak születnek, de jó részük hamar eltűnik a színről. Kedvezőbb támogatási formának látszik az *alapítvány*; ez nem teszi lehetővé, hogy a bevitt összeget visszaigényeljék. Ennek viszont az a hátulütője, hogy meglehetősen nagy alaptőkére van szükség ahhoz, hogy a kamathozadék a könyvtárat észrevehetően segítse.

A feladatok

- ▶ Ki kell dolgozni az *országos információs és dokumentumellátási rendszert*, sőt mielőbb a megvalósulás útjára kellene segíteni. A könyvtárügy ezt a feladatot korábban nem tudta megoldani, három fő ok miatt: a kormányzatnál nem volt gazda; erős volt az érdekelt vezető intézmények autarkiója, az ügy javára nem voltak képesek az érdekegyeztetésre; végül hiányoztak a sok milliós nagyságrendhez szükséges pénzeszközök. Félő, hogy a közeli jövőben is háttérbe szorul ez a nagy horderejű feladat, mivel most is nehéz felelős gazdára lelteni. Mindenesetre le kell szögezni: az ügy nem minisztériumi, hanem kormány szintű rendezést kíván; fejlett könyvtári és információs rendszer nélkül nem lesz hatékony piacgazdaság.
- ▶ A kiépítendő országos rendszer keretében legalább a nemzeti dokumentumtermés (könyv, folyóiratcikk, szabvány, egyéb média) automatizált adatbázisait és a nagyobb könyvtárak számítógépesített katalógusait *online* módon elérhetővé kell tenni.
- ▶ Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a *könyvtárközi kölcsönzésre*. A könyvtárak vezetői az eddiginél jóval nagyobb gonddal kezeljék ezt a területet; a legjobb szakembereket állítsák oda, hogy a szakszerűség, a lelkiismeretesség és a lehető legrövidebb elintézési időtartam jellemezze az itt folyó munkát. A mai helyzet érzékeltetésére elmondjuk, hogy a MEK-ből 1990-ben elindított könyvtárközi kölcsönzési kérésekből százat nyomon követtünk. Az eredmény lehangoló képet mutatott az átfutási időtartamok tekintetében. A magyar könyvtárakban lévő magyar folyóiratok cikkmásolataihoz 9 nap alatt lehetett hozzájutni, a külföldi cikkeket tőlünk 35 nap alatt kapták meg a kutatók. Külföldi cikkeket külföldi könyvtárakból csak 56 nap alatt lehetett megszerezni. Ugyaneb-

ben a sorrendben a könyvek beszerzésének időtartama 15, 21, ill. 90 nap. Ez a helyzet az időszorításában élő kisvállalkozások szakemberei számára (és a könyvtárosok számára is) elfogadhatatlan.

- ▶ A könyvtárközi kölcsönzés felgyorsítására, illetve a kisvállalkozók sajátos igényeinek gyors kielégítésére el kell érni, hogy minden nagyobb településről, az országban kb. 50 helyről a hazai és a külföldi számítógépes adatbázisok online módon hozzáférhetőek legyenek. Ezek a végállomások legyenek megfelelő technikai berendezésekkel (terminál, telefax stb.) és hozzáértő tájékoztató szakemberekkel ellátva. E feladattal elsősorban a felsőoktatási könyvtárakat, valamint a megyei és a jelentősebb városi közművelődési könyvtárakat kell megbízni.
- ▶ A kormányzat a vállalkozó és szolgáltatói akaró könyvtárakat kiemelten, ill. célra orientáltan részesítse anyagi támogatásban. Az intézmények maguk is tekintsék sürgős feladatuknak, hogy a szolgáltatások finanszírozásához újabb pénzforrásokat kutassanak fel.
- ▶ A *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* is vállaljon szerepet a szolgáltatási rendszer megújításának és fejlesztésének ösztönzésében és koordinálásában. A könyvtárostársadalom erőfeszítései azonban korlátozott hatásúak, ha a kormányzat részéről elmaradnak az átütő erejű intézkedések.
- ▶ Végül a legfontosabb, az emberi tényezőről kell szólni várakozással és bizalommal. A könyvtárosok százainak, ezreinek lelkiismeretes munkája nélkül nem tudunk előbbre jutni. Meg kell győzni magunkat és társainkat arról, hogy az új gazdasági vállalkozások könyvtári támogatása nemzeti ügy, mert eredményes működésük a nemzeti jövedelem növekedését, ezáltal az ország és mindannyiunk felemelkedését segíti elő.

Irodalom

- [1] Fact Figures 1989/1990. = Interlending and Document Supply, 1990. 18. köt. 2. sz.
- [2] Bayerische Staatsbibliothek. Jahresbericht, 1988. München, 1989. 193 p.
- [3] FAIRTHORNE, Robert: Empirical hyperbolic distribution (Bradford-Zipf-Mandelbrot) for bibliometric description and prediction. = Journal of Documentation, 25. köt. p. 319–343.
- [4] Bibliography of interlending and document supply. = Interlending and Document Supply, 17. köt. 4. sz. 1989. p. 138–142.

Beérkezett: 1990. IX. 25-én.